

Būdvardiškųjų žodžių derinimo ryšio įsisavinimas dvikalbystės sąlygomis

Jonas Stepšys

Vytauto Didžiojo universitetas
jonas.stepsys@vdu.lt

Anotacija. Lietuvių kalbos būdvardžių įsisavinimo tyrimai vienkalbystės atveju yra atskleidę, kad derinimo klaidos yra susijusios su derinimo ryšio nesuvokimu, daiktavardžio paradigmų kopijavimu, retesnių galūnių keitimu į dažnesnes, giminės painiojimu. Šiuo tyrimu siekiama nustatyti ir aprašyti dvikalbiams vaikams kylančius būdvardiškųjų žodžių derinimo ryšio sunkumus. Tam sukurtas testas *Free Online Surveys* platformoje, apimantis būdvardžius ir kitus ypatybę žyminčius žodžius – būdvardiškuosius įvardžius ir dalyvius. Testas sudarytas taip, kad atspindėtų būdvardžių ir daiktavardžių paradigmų įvairovę, t. y. kiekvienos paradigmos būdvardžiui parenkami skirtingų paradigmų daiktavardžiai. Testą atliko 35 šešerių–dvylikos metų ne Lietuvoje gyvenantys dvikalbiai vaikai. Analizės rezultatai atskleidė, kad derinimas dvikalbiams vaikams kelia sunkumų dėl fleksinės sistemos įvairovės: neproduktyvios paradigmos yra keičiamos į produktyvesnes, kopijuojama daiktavardžio galūnė. Paradigmų įvairovė lemia giminės ir skaičiaus klaidas.

Raktažodžiai: *būdvardis, derinimas, morfosintaksė, dvikalbystė, fleksija*

The Acquisition of Adjective Agreement by Bilingual Children

Summary. While studies on the acquisition of adjective agreement in the Lithuanian language are scarce, some research indicates that children face challenges in understanding morphosyntactic relationships, leading to errors in the use of adjectives and nouns in agreement. Consequently, children may switch less common inflections to more common ones, select declension paradigms based on analogy to other words, and exhibit errors in the grammatical category of gender. The present study investigates adjective agreement in bilingual children. Thirty-five bilingual children residing outside Lithuania completed a task based on a corpus of children's and child-directed speech. The experimental task aimed to capture the diversity of adjective and noun paradigms. Test choices included, alongside the correct one, a paradigm error (a different paradigm inflection), a number error (a different number in the target paradigm), and a gender error (a different gender in the target paradigm). Results reveal that bilingual children encounter the most difficulty with agreement due to inflectional diversity, involving changes in inflection from unproductive to productive paradigms and copying noun inflections. Agreement errors in gender and number are also associated with paradigm diversity.

Keywords: *adjective, agreement, morphosyntax, bilingualism, inflection*

1. Įvadas

Tyrimai, skirti lietuvių kalbos įsisavinimui vienkalbystės atveju, pvz., daiktavardžio įsisavinimui (Savickienė 2003), linksnių įsisavinimo problemoms (Savickienė 2001, 2006), būdvardžio vartosenai (Kamandulytė-Merfeldienė 2009, 2015), sudėtiniam sakiniams (Dabašinskienė, Kamandulytė 2014), įvardžiams (Balčiūnienė 2005a, 2005b) ir t. t., pateikia detalių vaizdą apie klaidų tipus, jų priežastis. Dvikalbių lietuvių vaikų tyrimai atskleidžia, kad vaikams daug sunkumų kelia fleksinė lietuvių kalbos sistema, žodžių formų kaita ir daryba (Blažienė 2016). Tačiau trūksta darbų, kuriuose būtų detalai ir sistemškai gilinamasi į dvikalbiams vaikams kylančių gramatikos sunkumų dėsninumus ir priežastis, kadangi pastaraisiais metais daugiau dėmesio buvo skiriama tiriant, kaip kalbinės nuostatos veikia motyvaciją ir norą mokytis lietuvių kalbos (Vilkienė ir kt. 2019, Hilbig 2020), analizuojant grįžusių emigrantų kalbinės integracijos galimybes (Poderienė, Tamulionienė 2020), nustatant dvikalbių vaikų žodyno ypatybes (Dabašinskienė, Balčiūnienė 2019, Bikelienė ir kt. 2022).

Šio darbo **tikslas** – nustatyti ir aprašyti būdvardiškųjų žodžių derinimo ryšio sunkumus, kylančius dvikalbiams vaikams. Nors yra įvairių dvikalbio vaiko sąvokos apibrėžimų ir skirtingų dvikalbystės atmainų (pvz., nuosekloji dvikalbystė, vienalaikė dvikalbystė), šiame tyrime dvikalbiu vaiku laikomas asmuo, kuris, augdamas bent su vienu gimtakalbiu tėvu ne Lietuvoje, lietuvių kalbą įsisavino ankstyvojoje vaikystėje.

Vienkalbių vaikų kalbos tyrimai rodo, kad būdvardžių įsisavinimas yra vėlyvas ir kelia daug sunkumų, susijusių su būdvardžio reikšmės suvokimu ir morfosintaksiniu derinimo ryšiu (Kamandulytė-Merfeldienė 2009, 2015). Tikėtina, kad ir dvikalbiams vaikams yra sudėtinga taikyti derinimo taisykles žodžių junginiuose. Anglų kalbos aplinkoje dvikalbių vaikų įsisavintos lietuvių kalbos gramatinės ypatybės rodo, kad vaikai, kurių amžius svyruoja nuo 4 iki 10 metų, yra mažiau ar daugiau įsisavinę būdvardžio ir būdvardiškųjų žodžių giminės, linksnio ir skaičiaus gramatinės kategorijas, tačiau ne visada jas derina su pagrindinių žodžių (dažniausiai tai daiktavardžiai) gramatinėmis kategorijomis (Blažienė 2016). Taigi darbe aprašomo tyrimo metu nuspręsta paruošti vaikų ir vaikiškosios kalbos tekstynais paremtą būdvardiškųjų žodžių derinimo užduotį, skirtą dvikalbiams užsienyje gyvenantiems vaikams, kurių vienas arba abu tėvai yra lietuviai.

Šiame darbe aprašyta užduočių kūrimo metodologija ir išanalizuoti duomenys galėtų būti naudingi kalbos specialistams dėl praktinių aspektų, pvz., logopedai, mokytojai, remdamiesi šiuo tyrimu, galėtų lengviau parengti kalbos ugdymo užduotis, padedančias vaikams įsisavinti derinimo ryšį.

2. Būdvardžio ir kitų būdvardiškųjų žodžių derinimas

Būdvardiškaisiais žodžiais gali būti laikomos kelios kalbos dalys, kurios nebūtinai nurodo būties ypatybę ar požymį. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (Ambrazas et al. 2006) rašoma, kad būdvardiškaisiais žodžiais gali būti laikomos tokios kalbos dalys kaip *skaitvardis*, *įvardis* arba *dalyvis*. Pastarasis kelia kur kas daugiau probleminių klausimų nei likusios kalbos dalys, nes dalyvis nėra laikomas savarankiška kalbos dalimi, jis yra veiksmažodinė forma, tačiau pastaraisiais dešimtmečiais akademikų diskutuojama ir vis neprieinama bendros išvados, ar dalyvis yra nesavarankiška kalbos dalis, o jei taip, kokia tai kalbos dalis (Paulauskienė 1994; Rimkutė 2003; Markevičius 2012; Šveikauskienė 2018; Kudirka 2021). Dalyvių būdvardinės ypatybės priklauso nuo ryšių su kitais žodžiais (Ambrazas et al. 2006: 369), nors iš esmės nėra aiškaus paribio, kada tai veiksmažodis, o kada – būdvardis, juo labiau kad *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (Ambrazas et al. 2006) ir žodynuose žodžiai vertinami nevienodai, pvz., *suaugęs* (LKŽe – bdivr., DLKŽe – dlv.). Šią painią problemą išsamiai yra aprašęs Au-

rimas Markevičius (2012: 147–149). Jis siūlo visus arba bent daugelį žodžių laikyti arba dalyviais, arba būdvardžiais: „Nebūtų nieko bloga, jei pastovią ypatybę reiškiantys žodžiai būtų laikomi būdvardžiais <...>. Jei ypatybė susijusi su vienkartinio veiksmu (pavyzdžiui, *apgalvotas darbas*), geriau žodį laikyti dalyviu. Tačiau požymio reikšmės dalyviai yra artimiausi būdvardžiams.“ Šiai nuomonei pritaria Robertas Kudirka (2021: 42), kuris teigia, kad subūdvardėję dalyviai netenka laiko ir rūšies kategorijų reikšmės, t. y. veiksmo ypatybė tampa nuolatinė, todėl būdvardiškumas dominuoja. Štai Erika Rimkutė (2003: 640) svarsto galimybę sutampančias būdvardžių ir dalyvių formas bei reikiamybės dalyvius laikyti dalyviais, nes jie padaryti iš veiksmažodžio – taip būtų išvengta homoformų tipų, kai net pagal reikšmę sunku nustatyti, ar tai būdvardis, ar dalyvis. Tačiau ir čia prieinama išvada, kad toks skirstymas yra netinkamas, nes vieni dalyviai jau yra subūdvardėję, o kitų paribys – neaiškus.

Dar kitaip dalyvį vertina vaikų kalbos raidos tyrėjai. Laura Kamandulytė (2009), tyrusi būdvardžio įsisavinimo ypatybes, dalyvinių formų į būdvardžių sąrašus neįtraukė, nes ankstyvuojų kalbos įsisavinimo laikotarpiu dalyviai vartojami retai. Tačiau ji, remdamasi užsienio autorių darbais, kelia prielaidą, kad tai būtų galima daryti, nors tikėtina, kad „dalyviui būdinga požymio, susijusio su veiksmu, reikšmė gali lemti specifines šios formos įsisavinimo ypatybes“ (ten pat: 28). Daiva Šveikauskienė (2018) teigia, kad nors visos dalyvio formos laikomos veiksmažodžio formomis, jos tokios nėra, nes visi dalyviai eina pažyminiais, t. y. atlieka tokią sintaksinę funkciją, kurios niekada neatlieka veiksmažodžiai. Šiame darbe linkstama remtis Kudirkos (2021: 45) ir Markevičiaus (2012) požiūriu: nuolatinė ypatybė, neaktualia laiko ir rūšies kategorija pasižymintys dalyviai laikomi subūdvardėjusiais.

Būdvardiškieji įvardžiai, anot Ingridos Balčiūnienės (2005a), vaikų kalboje yra įsisavinami vėliau nei daiktavardiškieji įvardžiai ir vartojami negausiai. Tokie žodžiai nurodo ypatybes ir yra derinami gimine, linksniu ir skaičiumi su daiktavardžiais, pvz., *tas, toks, koks žmogus; ta, tokia, kokia moteris; tie, tokie, kokie žmonės*. Būdvardiškieji įvardžiai sakinyje paprastai eina pažyminiais (Ambrazas et al. 2006: 251–252). Parodomųjų įvardžių įsisavinimo tyrimas vienkalbystės atveju rodo, kad vaikams nekyla didelių sunkumų suprasti skaičiaus ir giminės gramatinės kategorijas, tikėtina, dėl paprastesnės parodomųjų įvardžių sistemos, tačiau vaikams kiek sunkiau nustatyti vyriškąją ir moteriškąją giminę, nes „objektus, kurių pavadinimo ir priklausomybės giminei [vaikas] nežino, vis dėlto dažniau nurodo vyriškosios giminės įvardžiai“ (Balčiūnienė 2005a: 52).

Būdvardiškaisiais skaitvardžiais reiškiamą kiekybės ypatybę, bet ne kokybės požymis. Būdvardiškieji skaitvardžiai kaitomi gimine ir taip juos galima nesunkiai atskirti nuo daiktavardinių skaitvardžių, kurie yra kurios vienos giminės formos (vyriškosios giminės arba moteriškosios giminės), nors tai nėra pagrindinė skaitvardžio gramatinė kategorija. Kelintiniai skaitvardžiai derinami gimine, skaičiumi ir linksniu, o savo funkcinėmis ypatybėmis sakinyje beveik niekuo nesiskiria nuo būdvardžių. Sakinyje būdvardiškieji kelintiniai skaitvardžiai dažniausia eina derinamaisiais pažyminiais, pvz., *vieškelyje pasirodė pirmieji sunkvežimiai*, rečiau – vardinėmis tarinio dalimis.

Visiems aprašytiems būdvardiškiesiems žodžiams būdingas derinimo ryšys. Derinimas, anot Vito Labučio (1994: 18), yra „nesavarankiškas kategorijas turinčių būdvardiškųjų žodžių formų taikymas prie kitų žodžio formų“. Derinamosios kategorijos yra linksnis, skaičius ir giminė. Derinimas yra morfosintaksinis reiškinys, nes būdvardžio fleksijos derinamos su daiktavardžio fleksijomis ir tuo pačiu išryškinami sintaksiniai ryšiai su kitais žodžiais (Holvoet 2003; Semėnienė 2003a, 2003b; Kamandulytė 2009).

Tiriant dvikalbių vaikų derinimo sunkumus bus sudaromi pilnojo derinimo junginiai, kai būdvardis ir daiktavardis bus vartojami kartu greta vienas kito. Toks sakinių modelis leis patikrinti, ar tyrimo informantai yra įsisavinę daiktavardžio ir būdvardžio paradigmų sistemą ir geba būdvardį ar kitą būdvardiškąjį žodį derinti su daiktavardžiu.

3. Tyrimo metodika

Siekiant sukurti derinimo sunkumus atskleidžiantį tyrimo testą, buvo būtina tikslingai parinkti tiriamuosius žodžius. Šiam tikslui naudojami šaltiniai yra du sakininės kalbos tekstynai. Tai Vytauto Didžiojo universitete Tarpkultūrinės komunikacijos ir daugiakalbystės tyrimų centre ilgalaikio stebėjimo metodu sukauptas lietuvių vaikų (nuo 1,5 iki 4 metų) ir jų tėvų pokalbių tekstynas (plačiau žr. Kamandulytė-Merfeldienė 2017) ir pusiau eksperimentiniu metodu sukaupti priešmokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų kalbos (monologų bei dialogų) įrašai, transkribuoti ir morfologiškai anotuoti. Iš šių tekstynų buvo sugeneruoti būdvardžių ir būdvardiškiųjų žodžių dažniniai sąrašai, suskirstyti pagal linksniavimo paradigmas.

Iš sudarytų dažninių sąrašų išrinkti dažniausiai vartojami skirtingų linksniavimo paradigmu būdvardiškieji žodžiai (26 būdvardžiai, 6 įvardžiai, 4 dalyviai). Nedidelį būdvardiškiųjų įvardžių ir dalyvių skaičių lėmė tai, kad šios formos yra retai vartojamos vienkaltųjų vaikų kalboje, taip pat tai, kad paradigmos panašios į būdvardžių paradigmas (Kamandulytė 2009). Kelintiniai skaitvardžiai dėl retos vartosenos vaikų kalboje bei apibrėžtos semantikos, išskiriančios juos iš kitų būdvardiškiųjų žodžių, į tyrimą neįtraukti.

Sudarant eksperimentinio testo sakinius, kiekvienos paradigmos būdvardiškiasis žodis buvo pavartotas su skirtingos paradigmos daiktavardžiu, kitaip tariant, viena būdvardžio paradigma įtraukiama į skirtingus sakinius, kuriuose pavartotos nevienodos daiktavardžio paradigmos. Toks sakinių sudarymo metodas leido patikrinti, ar būdvardžio fleksijos yra įsisavintos, ar jų neveikia skirtingos daiktavardžio paradigmos. Analizuojant testo rezultatus išryškėjo tam tikros dvikalbių vaikų būdvardžio ir būdvardiškiųjų žodžių derinimo sunkumų tendencijos.

Sudarant eksperimentinį testą kiekvienam tiksliniam sakiniui (pvz., *Neimk kompiuterio su _____ rankomis*) buvo pateikiami keturi pasirinkimo variantai (tvarka sumaišoma): 1) tikslinė (teisinga) galūnė, pvz., *šlapiomis*; 2) kitos (neteisingos) paradigmos galūnė, pvz., *šlapėmis*; 3) tos pačios (teisingos) paradigmos kita giminė, pvz., *šlapiais*; 4) tos pačios (teisingos) paradigmos kitas skaičius, pvz., *šlapią*.

Atlikus visus išvardytus žingsnius, sudaryti sakiniai buvo perkelti į internetinę platformą *Free Online Surveys*, kurioje sukurta apklausa tėvams ir testas vaikams. Šią užduotį buvo prašoma atlikti virtualios lituanistinės mokyklėlės „Pasaka“ mokinių, kurie turi lietuvių kalbos skaitymo įgūdžių (testas to reikalauja), taip pat testu pasidalyta *Facebook* grupėje „Dvikalbis vaikas“, kurioje daugumą narių sudaro lietuviai emigrantai iš įvairių pasaulio šalių, auginantys dvikalbius vaikus. Kadangi testas reikalauja skaitymo įgūdžių, apklausos pradžioje buvo įdėta rekomendacija testą atlikti vaikams nuo septynerių metų. Tėvų apklausos formoje klausta apie vaikų amžių, kokioje šalyje gyvena vaikas, kokiomis kalbomis bendraujama namie, kokios yra gimtosios motinos ir tėvo kalbos, taip pat su kokiais šeimos nariais nuolat gyvena vaikai. Šie klausimai yra bendro pobūdžio ir leidžia susidaryti aiškesnį vaizdą apie tyrime dalyvaujančių dvikalbių informantų kalbinę aplinką, t. y. leidžia suprasti, kaip dažnai lietuvių kalba jų yra vartojama namų domene.

Iš viso eksperimentinį testą atliko 35 šešerių–dvylikos metų vaikai, jų amžiaus vidurkis – 8,9 metai. Nors tiriamųjų imtys pagal amžių yra nevienodos, šiame tyrime nesiekta nustatyti derinimo sunkumų, susijusių su amžiumi. Vis dėlto verta pastebėti, kad amžius neturi įtakos tyrimo rezultatams, kadangi tiek jaunesni vaikai (6–9 metų; 17 vaikų), tiek vyresni vaikai (10–12 metų; 18 vaikų), atlikdami testą, padarė panašiai klaidų. Visi dvikalbiai vaikai gyvena šeimoje su mama lietuve, iš jų 34 vaikai – su mama ir tėčiu, 1 vaikas – tik su mama. Tyrime dalyvavo 17 (43,1 %) dvikalbių vaikų iš vienkaltųjų šeimų (abu tėvai yra lietuviai), gyvenančių ne Lietuvoje, ir 18 (56,9 %) dvikalbių vaikų iš mišrių šeimų (vienas iš tėvų yra lietuvis, kitas – kitos tautybės), gyvenančių ne Lietuvoje. Tik vieną (lietuvių)

kalbą namie girdi 13 vaikų (37,1 %), dvi kalbas (dažniausiai lietuvių kalbą ir anglų kalbą arba lietuvių kalbą ir kitą antrą kalbą (prancūzų / švedų / norvegų / rusų / vengrų) – 15 vaikų (42,9 %), tris kalbas (dažniausiai lietuvių, anglų ir trečią kalbą (prancūzų / arabų / rusų) – 3 vaikai (8,6 %), o keturias kalbas (dažniausiai lietuvių, anglų, graikų ir ketvirtą kalbą (rusų / vengrų / norvegų / prancūzų / portugalų) – 4 vaikai (11,4 %). Iš aptartų duomenų matyti, kad dėl kalbų įvairovės susidaro nevienodos dvikalbių vaikų imtys pagal jų įsisavinamas kalbas, todėl šiame tyrime nuspręsta į informantų kalbas interpretuojant tyrimo rezultatus atsižvelgti tik iš dalies ir nustatyti tik bendrąsias tendencijas. Taigi dvikalbiai vaikai suskirstyti į grupes pagal jų antrąsias kalbas: analitines ir sintetines.

4. Tyrimo rezultatai

4.1. Derinimo klaidos pagal dvikalbių vaikų antrąją kalbą ir šeimos sudėtį

Tyrimo analizė pradama nuo apibendrintų dvikalbių vaikų derinimo klaidų rezultatų aptarimo. Šie duomenys rodo (žr. 1 lentelę), kad apklaustieji vaikai, atlikdami testą, teisingą testo atsakymo variantą pasirinko 74,8 % atvejų, o derinimo klaidos (paradigmų keitimo, giminės, skaičiaus) sudarė 25,2 % visų galimų 1260 atsakymų.

1 lentelė. Apibendrinti dvikalbių vaikų derinimo klaidų rezultatai

Atsakymo variantas	Iš viso pasirinkta atsakymų	Procentinė dalis tarp visų galimų atsakymų	Procentinė dalis tarp visų klaidingų atsakymų
Teisingas atsakymas	942	74,8 %	–
Paradigmų keitimo klaidos	91	7,2 %	28,6 %
Giminės klaidos	124	9,8 %	39,0 %
Skaičiaus klaidos	103	8,2 %	32,4 %
	Iš viso:	100 %	100 %

Tarp dvikalbių vaikų visų klaidingų atsakymų dažniausiai pasitaiko giminės klaidų – 39,0 %, mažiau klystama derinant skaičiumi – 32,4 % ir pasirenkant netinkamą paradigmą – 28,6 % (žr. 1 lentelę).

Iš 2 lentelėje pateiktų duomenų matome, kad vaikai, kurių antroji kalba yra analitinė, padarė 27,0 % derinimo klaidų (tarp visų galimų šios grupės atsakymų), o vaikai, kurių antroji kalba sintetinė, – 21,5 % derinimo klaidų (tarp visų galimų šios grupės atsakymų). Taigi, kaip ir tikėtasi, tiriamiesiems, kurių antroji kalba analitinė, šiek tiek sunkiau sekėsi atlikti testą.

2 lentelė. Dvikalbių vaikų tyrimo rezultatai pagal antrąją kalbą

Kalbų rūšis	Analitinės kalbos		Sintetinės kalbos	
Tiriamųjų skaičius	24		11	
	Klaidų skaičius	Proc. dalis tarp visų galimų šios grupės atsakymų	Klaidų skaičius	Proc. dalis tarp visų galimų šios grupės atsakymų
Iš viso klaidingų atsakymų	233	27,0 %	85	21,5 %
Klaidų tipai				
Paradigmų keitimo klaidos	64	27,5 %	27	31,8 %
Giminės klaidos	98	42,1 %	26	30,6 %
Skaičiaus klaidos	71	30,5 %	32	37,6 %

Tiriamieji, kurių antroji kalba priklauso analitinių kalbų grupei, daugiau klydo būdvardiškuosius žodžius su daiktavardžiais derindami gimine – 42,1 % (tarp visų klaidingų atsakymų), šiek tiek mažiau padaryta skaičiaus derinimo klaidų – 30,5 % ir paradigmos keitimo klaidų – 27,5 %. Tam įtakos gali turėti dvikalbių vaikų antroji kalba, pvz., anglų, neturinti gramatinės giminės kategorijos ir linksniavimo sistemos. Vaikai, kurių antroji kalba yra sintetinė, dažniau klydo būdvardiškuosius žodžius su daiktavardžiais derindami skaičiumi – 37,6 % (tarp visų klaidingų atsakymų). Galima manyti, kad tam įtakos turi sintetinių kalbų kitokia skaičiaus gramatinės kategorijos raiška. Vis dėlto reikia paminėti, kad šios prielaidos hipotetinės, nes siekiant nustatyti antrosios kalbos poveikį pirmajai kalbai, reikėtų atlikti detalius šiam tikslui skirtus tyrimus, patikrinti rezultatus statistinės analizės programomis. To šiame tyrime nesiekta, tačiau tikimasi, kad preliminarūs rezultatai galėtų būti pagrindu tolimesnėms studijoms.

Dvikalbių vaikų tyrimo rezultatus nuspręsta palyginti atsižvelgiant į šeimos sudėtį, kadangi, nors ir neplanuota, nustatyta beveik vienoda tiriamųjų imtis. Kaip matyti 3 lentelėje, 17 vaikų yra iš vienakalbių šeimų (abu tėvai lietuviai) ir 18 vaikų iš mišrių šeimų (mama – lietuvė, tėvas – kitakalbis).

3 lentelė. Derinimo klaidų pasiskirstymas pagal dvikalbių vaikų šeimos sudėtį

Šeimos sudėtis	Vienakalbė	Mišri
Iš viso vaikų	17	18
Klaidų vidurkis	8,1	10,1
Iš viso klaidų	137	181
Iš viso atsakymų	612	648
Klaidų proc. tarp visų atsakymų	22,3 %	27,9 %

3 lentelėje matyti, kad informantai iš vienakalbių šeimų būdvardiškujų žodžių derinimo teste padarė 137 klaidas (22,3 % visų atsakymų), o informantai iš mišrių šeimų padarė 181 klaidą (27,9 % visų atsakymų). Informantai iš vienakalbių šeimų vidutiniškai padarė po 8,1 derinimo klaidą, o informantai iš mišrių šeimų – po 10,1 derinimo klaidą. Galima kelti prielaidą, kad vaikai iš vienakalbių šeimų būdvardiškujų žodžių derinimo testą atliko šiek tiek geriau nei vaikai iš mišrių šeimų dėl dažniau girdimos lietuvių kalbos. Vis dėlto žinoma, kad morfosintaksiniam derinimo ryšio įsisavinimui ir išmokimui įtakos turi ir kitų kalbų mokėjimas, todėl šiame tyrime nustačius dvikalbių vaikų derinimo sunkumų tendencijas, tyrimą reikėtų pakartoti atsižvelgiant į informantų mokamas kalbas ir patikrinti gautų rezultatų statistinį reikšmingumą.

Apibendrinant rezultatus, galima teigti, kad derinimas kelia sunkumų dvikalbiams vaikams. Nors gauta rezultatų, rodančių, kad analitinių kalbų atstovai daugiau daro giminės derinimo klaidų, o sintetinių kalbų atstovams daugiau sunkumų kelia paradigmos linksniavimo sistema ir skaičiaus gramatinė kategorija, taip pat, kad vaikai iš vienakalbių šeimų patiria šiek tiek mažiau sunkumų nei vaikai iš mišrių šeimų, šioms prielaidoms patvirtinti reikalingi išsamesni tyrimai, analizuojant derinimo sunkumų atsiradimo priežastis pagal tiriamųjų kalbas, tų kalbų gramatinę struktūrą, kad būtų nustatyta tiesioginė kalbų įtaka.

4.2. Derinimo klaidų tipai

Šiame skyriuje aptariamos visos trys galimų klaidų grupės (paradigmos keitimo klaidos, giminės derinimo klaidos ir skaičiaus derinimo klaidos).

4.2.1. Paradigmos keitimo klaidos

Pagal ankstesniame skyriuje 1 lentelėje pristatytus bendruosius derinimo klaidų rezultatus žinoma, kad dvikalbių vaikų klaidos, susijusios su netinkama paradigma, sudaro mažiausią klaidų dalį (91 klaida, 28,6 % visų klaidingų atsakymų). Iš 4 lentelėje pateiktų duomenų matyti, paradigmos keitimo klaidos gali būti skirstomos į smulkesnius tipus: 1) paradigmos galūnių keitimas pagal analogijos principą, 2) neproduktyvių paradigmos galūnių keitimas ir 3) produktyvių paradigmos galūnių keitimas.

4 lentelė. Dvikalbių vaikų paradigmos keitimo klaidų rezultatai

Paradigmos keitimo klaidos	Dvikalbiai vaikai N=35	
	Klaidų skaičius	Procentai
Pagal analogijos principą	46	50,5 %
Neproduktyvių paradigmos galūnių keitimas	29	31,9 %
Produktyvių paradigmos galūnių keitimas	16	17,6 %
Iš viso:	91	100 %

Dvikalbiai vaikai būdvardiškiems žodžiams galūnę neretai parenka pagal daiktavardžių galūnės analogiją, tai sudaro 50,5 % visų paradigmos klaidų, iš viso 46 klaidos (*Dideliams berniukams patinka skaityti, Knyga yra kairoje rankoje, Čia yra valgomai grybai, Neradau žalės varlės* ir t. t.).

Kalbant apie su paradigmos produktyvumu susijusias klaidas, matyti, kad vaikai neproduktyvių paradigmos galūnės keičia į produktyvių paradigmos galūnės *-is*, *-as*, *-ė* – 31,9 % atvejų, iš viso 29 klaidos (*Mediniams namams reikia medžio, Noriu saldo medaus, Nepakeliu sunko akmenis* ir kt.), todėl galima teigti, kad čia veikia dažnumo ir panašumo konstruktai.

Atsakymų variantus, kuriuose produktyvių paradigmos galūnės *-as*, *-is* yra keičiamos į neproduktyvių paradigmos galūnės *-us*, *-i*, dvikalbiai vaikai renkasi rečiausiai – tai sudaro 17,6 % visų paradigmos keitimo klaidų, iš viso 16 klaidų (*Valgau skanį košę, Neimk kompiuterio šlapėmis rankomis* ir t. t.).

4.2.2. Giminės derinimo klaidos

Pagal 1 lentelėje pateiktus derinimo klaidų rezultatus matyti, kad dvikalbiai vaikai dažniausiai klysta darydami giminės derinimo klaidų (124 klaidos, 39,0 % visų klaidingų atsakymų). Atliekant tyrimą, tikėtasi, kad giminės klaidas gali lemti giminės forma (vyriškoji arba moteriškoji giminė) testo sakinyje. Vis dėlto ši hipotezė nepasitvirtino. Kaip matyti 5 lentelėje, dvikalbiai vaikai panašiai klydo ir vyriškosios, ir moteriškosios giminės atvejais (atitinkamai 9,6 % ir 10,0 %, iš viso 71 klaida).

5 lentelė. Dvikalbių vaikų giminės klaidų pasiskirstymas pagal giminės formą testo sakinyje

Giminės forma testo sakinyje	Dvikalbiai vaikai N=35	
	Vyr. g.	Mot. g.
Testo sakinių skaičius	21	15
Iš viso atsakymų	735	525
Derinimo klaidos	71	53
Derinimo klaidų proc.	9,6 %	10,0 %
Klaidų vidurkis	3,4	3,5

Atliekant išsamesnę analizę, giminės klaidos suskirstytos į dvi grupes. Kaip matyti 6 lentelėje, pirmoje klaidų grupėje dvikalbiai vaikai parinkdami giminę dažniausiai klysta derindami būdvardiškuosius žodžius prie daiktavardžių trečiosios (vyr. g. *-is, -ys*, pvz., *brolis*), devintosios (mot. g. galūnė *-is*, pvz., *pilis*) ir dešimtosios (vyr. g. galūnė *-is*, pvz., *dantis*) paradigmų. Tikėtina, kad vaikai neteisingai suvokia tokių daiktavardžių giminę, iš viso padaryta 79 klaidos (63,7 % visų giminės klaidų): *Tuščioje puodelyje nieko nėra, Mano dantys sveikos, Čia yra nupiešti pilys, Statau medinius pilis, Labai baisus žuvis, Mamos akys gražūs* ir kt. Antroji klaidų grupė yra būdvardiškujų žodžių derinimas gimine prie kitų paradigmų daiktavardžių, pvz., *medus, burokėliai, gyvūnas*.

6 lentelė. Dvikalbių vaikų giminės derinimo klaidų rezultatai

Giminės klaidos	Dvikalbiai vaikai N=35	
	Klaidų skaičius	Procentai
Būdvardiškujų žodžių derinimas gimine prie 3, 9 ir 10 daiktavardžių paradigmų	79	63,7 %
Būdvardiškujų žodžių derinimas gimine prie kitų paradigmų daiktavardžių	43	36,3 %
Iš viso:	124	100 %

4.2.3. Skaičiaus derinimo klaidos

Prieš analizuojant skaičiaus gramatinės kategorijos klaidas, tikėtasi, kad šios klaidos gali būti susijusios su gramatinės kategorijos nario dažnumo principu (vienaskaita vs. daugiskaita), nes iš tyrimų yra žinoma, kad vaikai anksti įsisavina skaičiaus gramatinę opoziciją. Pagal 1 lentelėje pristatytus bendruosius derinimo klaidų rezultatus žinoma, kad dvikalbiai vaikai rečiau klysta būdvardiškuosius žodžius ir daiktavardžius derindami skaičiumi (103 klaidos, 32,4 % visų klaidingų atsakymų) nei gimine (124 klaidos, 39,0 % visų klaidingų atsakymų).

Derinimo klaidų skaičius, pagal 7 lentelėje pateiktus duomenis, iš tiesų priklauso nuo pavartotos skaičiaus formos testo sakinyje. Dvikalbiai vaikai du kartus daugiau skaičiaus klaidų daro, kai testo sakinyje yra daugiskaitos (12,2 %, iš viso 60 klaidų, vidutiniškai 4,3 klaidos), o ne vienaskaitos forma (5,5 %, iš viso 43 klaidos). Remiantis pristatytais duomenimis galima teigti, kad tyrimo pradžioje kelta hipotezė, jog informantai dažniau klysta būdvardiškuosius žodžius ir daiktavardžius derindami skaičiumi, kai testo sakiniuose yra pavartotas žymėtasis skaičiaus gramatinės kategorijos narys – daugiskaitos forma, pasitvirtino.

7 lentelė. Dvikalbių vaikų skaičiaus klaidų pasiskirstymas pagal skaičiaus formą testo sakinyje

Skaičiaus forma testo sakinyje	Dvikalbiai vaikai N=35	
	Vns.	Dgs.
Testo sakinių skaičius	22	14
Iš viso atsakymų	770	490
Derinimo klaidos	43	60
Derinimo klaidų proc.	5,5 %	12,2 %
Klaidų vidurkis	2	4,3

Toliau kalbant apie skaičiaus derinimo klaidų atsiradimo priežastis ir ryšius su lietuvių kalbos sistema, šios kategorijos klaidos suskirstytos į dvi grupes: 1) netinkamas galūnės balsio žymėjimas, 2) kiti atvejai.

Iš 8 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad daugiausia klystama pasirenkant netinkamą galūnės balsio žymėjimą tais atvejais, kai gali būti supainiojami balsiai pagal trukmę (pvz., *Mano dantys švarus*). Šiuo atveju interpretuojami dvejopai – nelaikant balsių trumpumo / ilgumo painiojimu ir juos laikant painiojimu. Tokie atsakymų variantai sudaro 47,6 % tarp visų skaičiaus klaidų (iš viso 49 klaidos). Kečiama prielaida, kad šiam skaičiaus klaidų tipui įtakos gali turėti tai, kad vaikai vienodai taria trumpųjų ir ilgųjų balsių poras (*i* ir *y*, *u* ir *ū*), kitaip tariant, neskiriamos panašiai tariamos grafemos. Daromos tokios klaidos: *Burokėliai neskanus*, *Mano dantys švarus*, *Labai baisios žuvis*, *Čia yra miegantys zūkis*, *Čia nupiešta pilys* ir kt. Manoma, kad tam įtakos gali turėti vienodai ištariami trumpieji (*i* ir *u*) ir ilgieji (*y* ir *ū*) balsiai beskaitant testo sakinius. Taigi manytina, kad šiame tyrime skaičiaus derinimo klaidas gali lemti balsių panašumas.

8 lentelė. Dvikalbių vaikų skaičiaus klaidų rezultatai

Skaičiaus klaidos	Dvikalbiai vaikai N=35	
	Klaidų skaičius	Procentai
Netinkamas galūnės balsio žymėjimas	49	47,6 %
Kiti atvejai	54	52,4 %
Iš viso:	103	100 %

Kituose testo sakiniuose (*Statau medinę pilis*, *Bijau baisių gyvūno*, *Nepakeliu sunkių akmenis*, *Knyga yra kairėse rankoje* ir kt.), matyti, kad vaikai negeba būdvardiškujų žodžių suderinti su daiktavardžiais, nes pasirenkama klaidinga skaičiaus forma. Iš viso padarytos 54 tokio tipo klaidos, jos sudaro 52,4 % visų skaičiaus klaidų.

4.2.4. Derinimo klaidų apibendrinimas

Apibendrinant derinimo klaidas, galima teigti, kad lietuvių kalbos būdvardiškujų žodžių derinimo sunkumai yra susiję su sudėtinga linksniavimo paradigmų sistema. Nors paradigmos klaidos nėra dažniausias klaidų tipas, pasirinkdami būdvardžio giminę ir skaičių vaikai klysta dažniau, kai daiktavardžių ir būdvardžių galūnės nesutampa linksnių paradigmos. Be to, dvikalbiai vaikai dažniausiai parenka netinkamą būdvardiškojo žodžio galūnę, kuri yra analogiška daiktavardžio galūnei, pvz., *-as*, *-a*, *-is*, *-ė*, *-us*. Taip pat neproduktyvių / nedažnų *-us*, *-inis*, *-i* paradigmų galūnes keičia į produktyvių / dažnų paradigmų galūnes *-is*, *-as*, *-ė*.

Minėtina ir tai, kad vaikams daugiau sunkumų kelia sakiniai, kuriuose yra pavartota daugiskaitos forma, vadinasi, čia veikia žymėtumo ir dažnumo principai. Vis dėlto gramatinės giminės kategorijos nario (moteriškosios giminės) žymėtumas įtakos neturėjo. Tyrimas parodė, kad giminės klaidos yra susijusios ne giminės kategorijos nario žymėtomu ar nežymėtomu, bet su sudėtinga paradigmų sistema. Taip pat daroma prielaida, kad giminės klaidoms įtakos gali turėti tiriamųjų antrosios kalbos, todėl ateityje verta tyrimą pakartoti, didesnę dėmesį skiriant informantų kalbų gramatinei struktūrai ir kokią įtaką ji daro lietuvių kalbos būdvardiškujų žodžių ir daiktavardžių derinimui.

5. Išvados

Aprašytas būdvardiškujų žodžių derinimo su daiktavardžiais tyrimas leido iširti būdvardiškujų žodžių ir daiktavardžių derinimo sunkumų, kylančių dvikalbiams vaikams, tendencijas. Pateikiant tyrimo rezultatus atsiribojama nuo informantų lyties ir amžiaus, iš dalies – ir nuo antrosios kalbos, kadangi šio tyrimo tikslas yra nustatyti ir aprašyti būdvardiškujų žodžių derinimo ryšio sunkumus, kurie gali turėti požymių ir sąsajų su lietuvių kalbos sistema.

Analizės rezultatai patvirtino, kad derinimo klaidos yra susijusios su lietuvių kalbos linksniavimo paradigmų sistema. Paradigmų klaidos dažniausiai buvo nulemtos būdvardžio vartojimo su retomis daiktavardžių trečios (-is, -ys), devintos (-is) ir dešimos (-is) paradigmomis. Paradigmos keitimo klaidas dažniausiai lemia pasirenkama netinkama būdvardiškujų žodžių paradigmų galūnė, kuri yra analogiška daiktavardžių paradigmų galūnei. Paradigmos keitimo klaidų atsiranda dėl neproduktyvių paradigmų galūnių (-us, -inis, -i) keitimo į produktyvių paradigmų galūnes (-is, -as, -ė).

Dvikalbiams vaikams daugiausia sunkumų kėlė derinimas gimine. Daugiausia giminės derinimo klaidų daroma būdvardiškuosius žodžius derinant prie daiktavardžių trečios (-is, -ys), devintos (-is) ir dešimos (-is) paradigmų, kadangi daiktavardžių vyriškosios ir moteriškosios giminės vardininko galūnės sutampa. Daroma prielaida, kad dalį giminės derinimo klaidų lėmė dvikalbių vaikų antrosios kalbos.

Dvikalbiai vaikai skaičiaus derinimo klaidų darė šiek tiek mažiau nei kitų derinimo klaidų. Daugiau sunkumų kelia daugiskaitos formos – tai galima sieti su retesniu daugiskaitos formų vartojimu. Dažniausiai skaičiaus derinimo klaidas lėmė balsių grafemų *i* ir *y*, *u* ir *ū* panašumas. Galimai dėl šios priežasties tiriamieji neteisingai nustatydavo būdvardiškujų žodžių ir daiktavardžių giminę.

Tyrimas atskleidė, kad būdvardžių ir kitų tirtų būdvardiškujų žodžių derinimo sunkumai sutampa. Tai lemia sutampančios šių žodžių paradigmos ir veikiantys dažnumo, nežymėtumo, ikoniškumo (panašumo) principai.

Aptarus išryškėjusias tendencijas galima teigti, kad dvikalbiams vaikams derinimas kelia sunkumų dėl lietuvių kalbos fleksinės sistemos įvairovės. Taigi dėl nepažintos galūnių įvairovės retos galūnės keičiamos į dažnesnes, parenkamos pagal daiktavardžio galūnes ir pan.

Nors tyrime nesiekta išsamiai aptarti kitų kalbų poveikio, analizė parodė, kad derinimo sunkumus galima sieti su dvikalbių antrąja kalba, nes analitinių kalbų atstovams sekėsi sunkiau. Vis dėlto reikia paminėti, kad šios prielaidos yra hipotetinės, todėl ateityje būtų prasminga tyrimą pakartoti įtraukiant kitas tiriamųjų grupes, didesnę dėmesį skiriant informantų imties balansavimui pagal kalbas.

Literatūra

- Ambrasas, V., et al. 2006. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Balčiūnienė, I. 2005a. Parodomųjų įvardžių įsisavinimas, *Lituanistica* 64, 45–54.
- Balčiūnienė, I. 2005b. Asmeninių įvardžių reikšmės ir funkcijų įsisavinimas, *Kalbotyra* 54, 41–50.
- Balčiūnienė, I., Dabašinkienė, I. 2019. Language dominance in bilingual acquisition: A case study of narrative production in Lithuanian, *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat / Estonian Papers in Applied Linguistics* 15, 5–19.
- Bikeliene, L., Juknevičienė, R., Poderienė, N., Pribušauskaitė, J., Tamulionienė, A. 2022. Grįžusių emigrantų vaikų kalba: kelios išvalgos, *Verbum* 13, 1–14.

- Blažienė, A. 2016. *Lietuvių vaikų leksikos ir gramatikos raida anglakalbėje aplinkoje*, daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Dabašinskienė, I., Kamandulytė, L. 2014. Šalutiniai pažyminio sakiniai: kodėl vaikams sunku juos suprasti? *Kalbotyra* 66, 7–26.
- Hilbig, I. 2020. Nedarnioji vaikų dvikalbystė mišriose emigrantų šeimose, *Taikomoji kalbotyra* 14, 1–20.
- Holvoet, A. 2003. Aktualiosios skaidos problemos, *Sintaksinių ryšių tyrimai* / Red. A. Holvoet, A. Judžentis, 79–99. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
- Kamandulytė-Merfeldienė, L., 2015. The Acquisition of Lithuanian adjectives: lexical and morphological features, *Semantics and morphology of early adjectives in first language acquisition* / edited by Elena Tribushinina, Maria D. Voeikova, Sabrina Nocetti, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.
- Kamandulytė-Merfeldienė, L. 2017. Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas – natūralios vartosenos tyrimų šaltinis, *Taikomoji kalbotyra* 9, 176–198.
- Kamandulytė, L. 2009. *Lietuvių kalbos būdvardžio įsisavinimas: leksinės ir morfosintaksinės ypatybės*, daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kudirka, R. 2021. Lietuvių kalbos žargono priesaginiai būdvardžiai ir subūdvardėję dalyviai, *Respectus Philologicus* 45, 35–47.
- Labutis, V. 1994. *Lietuvių kalbos sintaksė, I dalis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Markevičius, A. 2012. Kalbos dalių paribio problemos, *Acta Linguistica Lithuanica* 67, 140–155.
- Paulauskienė, A. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos lituanistams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Poderienė, N., Tamulionienė, A. 2020. *Įveikti atskirtį: grįžusių iš užsienio mokinių kalbinė integracija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Rimkutė, E. 2003. Automatinės morfologinės analizės metu išryškėjusios problemos, *Žmogus kalbos erdvėje*, 633–645.
- Savickienė, I. 2001. Linksniavimo paradigmų formavimasis vaiko kalboje, *Lituanistica* 3, 58–68.
- Savickienė, I. 2003. The Acquisition of Lithuanian Noun Morphology, *Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*.
- Savickienė, I. 2006. Linksnio kategorijos įsisavinimas: lietuvių kalba kaip gimtoji ir svetimoji, *Kalbotyra* 56, 122–129.
- Semėnienė, L. 2003a. Būdvardžio derinimas, *Sintaksinių ryšių tyrimai* / Red. A. Holvoet, A. Judžentis, 35–67. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Semėnienė, L. 2003b. Būdvardžio derinimas ir būdvardžio bevardės giminės problema, *Acta Linguistica Lituanica* 48, 119–136.
- Šveikauskienė, D. 2018. Kokia kalbos dalis yra dalyvis? *Bendrinė kalba* 91, 1–19.
- Vilkienė, L., Vilkaitė-Lozdienė, L., Bružaitė-Liseckienė, J. 2019. *Lietuvių kalba Vilniaus lietuviškose, lenkiškose ir rusiškose gimnazijose: mokėjimo kokybė, kalbinės nuostatos ir motyvacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.